

AVRUPALI BİR GELENEK:

PORSELEN BEBEKLER

Senem AKER ENSARİ¹

ÖZ

Bu makalede Endüstri Devrimi'yle birlikte özellikle Almanya'da faaliyet gösteren bazı porselen fabrikalarında üretilmiş olan porselen bebeklerin tarihçesi, üretim teknikleri ve günümüzdeki konumu araştırılmıştır. Araştırmaya konu olan bu bebeklerin Almanya özelinde sınırlı tutulmasının nedeni; burada gelenekselleşen yapısı ve çeşitliliğidir. Bununla birlikte Almanya; geçmişte ve günümüzde Avrupa Porselen Endüstrisi'nin önemli isimleri arasında yer almaktadır. Literatürde porselen malzemenin atası Çin olarak gösterilmektedir. Sanayi Devrimi'yle birlikte Avrupa'da porselen endüstrisi hızla gelişmiş, nitelikli ve özel üretimler yapılmaya başlanmıştır. Bu ürünler arasında yer alan porselen bebekler, önceleri varlıklı ailelerin çocuklarına yönelik yapılmış birer oyuncak iken, 1900'lerden itibaren Fransa'da ünlü modacıların giydirdikleri birer manken haline gelmiştir. Porselen bebekler; yapılmış oldukları dönemin sosyal kültürünü yansıtmalarının yanı sıra sınırlı sayıda mühürlenerek üretilmiş olmaları ile de günümüzde antika koleksiyonerlerinin önemli parçaları arasında girmektedir. Müzayedelerde yüksek rakamlara alıcı bulan bu bebekler, antika değeri biçilen birer sanat eseri niteliği taşımaktadır. Halen Macaristan, Fransa, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve İtalya gibi dünyanın pek çok ülkesinde modern porselen bebek üretimi devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Porselen, Bebek, Antika, Gelenek, Almanya, Avrupa, Çin.

Ensari Aker, Senem. "Avrupa'lı Bir Gelenek: Porselen Bebekler". *idil* 5.27 (2016): 2015-2026.

Ensari Aker, S. (2016). Avrupa'lı Bir Gelenek: Porselen Bebekler. *idil*, 5 (27), s.2015-2026.

¹ Yrd.Doç., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi/ Seramik Bölümü, enemaker2000(at)yahoo.com

EUROPEAN TRADITION: PORCELAIN DOLL

ABSTRACT

This article investigates the history, production techniques and present condition of porcelain dolls that were produced in some porcelain factories especially functioning in Germany with the Industrial Revolution. The reason for keeping these dolls limited to Germany is their structure and variety that had traditionalized there. In addition to this; Germany has been involved among the important names of the European Porcelain industry from past to present. In literature, China is depicted as the ancestor of porcelain material. Porcelain industry rapidly developed in Europe with the industrial revolution, which resulted in having quality and special productions. Being among these productions; porcelain dolls were primarily produced for the children of wealthy families and then became mannequins dressed up by famous fashion designers as from the 1900s. Porcelain dolls are among important pieces of today's antique collectors as they not only reflect the social culture of that era, but also had been produced in a limited number with seal. These dolls that are sold at high prices in auctions have the quality of antique artworks. Modern porcelain dolls are still produced in many countries of the world like Hungary, France, Germany, Republic of Czech, Slovakia and Italy.

Keywords: Porcelain, Dolls, Antique, Tradition, Germany, Europe, China.

1. GİRİŞ

Bu araştırmada, 1800’lü yılların başında Almanya’nın farklı bölgelerinde faaliyet gösteren bazı önemli fabrikaların üretmiş olduğu porselen bebekler, tarihsel gelişimi ve günümüzdeki konumu değerlendirilmiştir. Bebek üretimleri, Avrupa’nın pek çok ülkesinde yer alan porselen fabrikalarına ve üretimlerine esin kaynağı olmuştur. Porselen malzemenin yapısal özellikleri ve tarihsel kökenlerine kısaca değinmenin bu araştırmayı daha açıklayıcı hale getireceği sonucuna varılmıştır.

Porselen günümüzde teknolojik ve estetik özellikleri ile geliştirilmiş bir seramik türüdür. Özellikle Uzakdoğu’nun geleneksel porselen üretimleri, bu bölgenin toplumsal sürecini belgeleyen sosyolojik bir belge niteliği taşımaktadır. Çin porselenleri tarihte pek çok kültürü etkilemiş, özellikle Avrupa’da aristokrat sınıfın sahip olmak istediği prestijli ürünler arasında sayılmıştır. Çin porselenlerinin beyaz, ince ve yarı saydam gibi eşsiz estetik nitelikleri pek çok Avrupa seramikçisine ilham kaynağı olmuş, bu malzemeye sahip olabilmek için sayısız araştırma ve deneyler yapılmıştır. Günümüze kadar gelen bu araştırmalar sonucunda Fransa, Çekoslovakya, Macaristan gibi çok sayıda Avrupa ülkesinde çeşitli porselen bünyeler elde edilmiştir. “Seramik ürünler içinde teknolojik bilgi ve yüksek bir estetik beğeninin ürünü olan porselenin seramik biliminin bir başarısı olduğu söylenebilir” (Çakır 2004: 4). Sofra ve süs eşyasından, teknoloji endüstrine kadar uzanan porselen malzemenin kullanım olanakları oldukça geniştir.

Porselen kelimesinin etimolojik kökeni; Venedikli gezgin Marco Polo’nun seyahatleri sırasında Çin’de görmüş olduğu porselenlere dayanmaktadır. 1298 yılında Cenova’da aynı hapisanede bulunan İtalyan Rustichello, Marco Polo’nun kendi ağzından seyahatnamesini kaleme almıştır. Ancak Polo’nun Çin porselenlerini hayranlıkla anlatırken kullanmış olduğu “Porcellana” kelimesi, gezi notlarını Langeudoc dili ile kaleme alan Rustichello tarafından “Porcelaine” olarak çevrilmiştir. “Porcellana” sözcüğü, aynı dönemde bozuk para yerine kullanılan ufak deniz salyangozuna verilmiş addır. İtalyanca olan bu sözcüğün parlak, sert ve sedefli görünümüne sahip olan porselenleri anımsatmasından dolayı, “porselen” Polo’nun deyimi ile 14. yüzyılda porcellana / porcelaine olarak isim almıştır.

Seramik tarihini anlatan literatür araştırmalarında, porselenin ilk keşfinin Çin’de olduğu konusunda ortak görüşlere rastlanmıştır.

“Porselenin henüz kökenleri bilinmiyor ancak muhtemel büyük gelişme Çin’in güneyinde Jiangxi’de yapılmıştır. Uygun malzemelerin imalat için mevcut olmasının yanında bu bölgede Yuan döneminde Jingdezhen’de meşhur imparatorluk porselen fabrikası kurulmuştur.

Beyaz Çin kili (kaolin) ve Çin taşı (petuntse) karışımının 1250°C üstü bir sıcaklıkta pişirilmesiyle güçlü, beyaz yarı şeffaf bir gövdenin üretimi bulunmuştur. İçeriklerin doğru oranları ve yeterli yüksek sıcaklık ile gövdeyle partiküllerin füzyonu sonucunda üründen çok daha camı bir sonuç alınmıştır. Bu, kapların direnç kaybı olmaksızın ince et kalınlığı ile yapılabilmesine olanak verir ve bunlar karakterize eden özelliklerdir. Tang çömlekçileri bu süreci biliyor olmalarına rağmen, porselen tamamen onlar tarafından geliştirilmemiştir. Bu Song ve Ming Hanedanlıklarındaki çömlekçilere kalmıştır” (Cooper 2000, 62).

Avrupa’da seramik sanatı ve dekorları ise 9. ve 10. yüzyılda Çin’den ithal edilen porselenlerin taklit edilmesiyle başlamıştır. Çin porselenleri Avrupa’da prenslerin ve kralların ilgisine sunulmuş, porselen benzersiz estetik (narinliği, inceliği, şeffaflığı) özellikleri ile saray sahiplerini etkilemiştir. Avrupa’da soylular arasında “Beyaz Altın” adı verilen porselenin bileşimi konusunda Almanya, Fransa ve İngiltere gibi pek çok Avrupa ülkesinde porselen bünye araştırmaları yapılmaya başlanmıştır.

Almanya’da ilk sert porselen üretim çalışmaları porselen estetiğine olan beğenisi ile tanınan Saksonya Prensi ve Polonya Kralı August’un Alman Kimyacı Johann Friedrich Böttger’i 1700’lerin başında Almanya Dresden’e getirmesi ile başlamıştır. Kimyacı olan Böttger ve doğabilimci Ehren Fried Walter Graf von Tschirnhaus porselen bünyeyi elde edebilmek için yoğun araştırmalar yapmışlar ve 1706 yılında kızılımsı kahverenginde olan ilk porseleni bulmuşlardır. Ancak Böttger, beyaz porselen bileşimini 1710 yılında elde etmeyi başarmıştır. Soyluların, “Beyaz Altın” olarak nitelendirdikleri porselenin bulunuşundan hemen sonra 1710 yılında Kral August Strong tarafından Konigliche Porzellan Manufaktur (KPM) Meissen’de kurulmuştur. Meissen’de sadece yüksek kaliteli porselen mutfak eşyalarının yanı sıra süs eşyaları da üretilmiştir. Kral Strong’un porselele karşı olan özel ilgisi, bugün ve geçmişte porselen endüstrisinin en önemli isimleri arasında sayılan KPM Fabrikasını ve onu takip eden on dört porselen fabrikasını Almanya’da üretime geçirmiştir. Bu porselen fabrikalarının başlangıçta kurulma nedeni aristokratlara ve burjuvalara yani toplumun zengin sınıfına tabak, vazo ve biblo gibi porselen ürünler sağlamak iken; ancak 1800’lerin başında kendi pazarlarını yaratma imkânı bulabilmişlerdir.

Friederick Böttger’den sonra Gotthelf Greiner ve kuzeni Gottfried Greiner ile seramikçi Georg Dümmler Almanya’da porselen bünyeyi elde etmeyi başarmışlardır. Böylece Meissen ve Berlin’den sonra 1760 yıllarında Almanya Limbach’ta (Thuringia) Greiner ailesi tarafından bölgenin ilk porselen üretim fabrikası kurulmuştur. Thuringia Bölgesi’nin en önemli özelliği doğal kil kaynaklarına sahip olmasıdır ve bu bölgede 1760-1930 yılları arasında iki yüz elli fabrika kurulmuştur. Bu fabrikalarda ağırlıklı olarak porseleden rokoko figürinler, (Resim 1), sofa ve süs eşyaları üretilmiştir.

Resim 1.

Alman Porselen endüstrisi, 1800'lerin ortalarından itibaren porselen bebekleri üretmeye başlayarak Sanayi Devrimi'nin olumsuz sonuçlarından biri olan çoğul, hızlı ancak kalite ve bireyi dışlayan üretim anlayışını reddeden bir tavır sergiler. Bu tavır, yapılan her porselen bebeğin mühürlenmesi ve sınırlı sayıda üretildiklerini gösteren kalıp numaraları ile açıklanabilir. Döneminin tasarım ürünü olan bebekler, üretilmiş oldukları fabrikaların logosunu taşıyarak markalaşmış ve sıradanlaşmamıştır (Resim 2-3). Böylece günümüz antika pazarcıları, bu mühürler sayesinde bebeklerin orijinal ve biricikliğini koleksiyonerlere belgeleyebilmektedirler.

Resim 2.

Resim 3.

Boyutları 10 cm ile 100 cm arası geniş bir ölçü aralığında üretilen bu bebeklerin literatürdeki tanımı; 1200 ile 1250°C'de sertleştirilerek kırılganlığı belli bir oranda azaltılmış, bazı bölümleri veya tamamı porselenden yapılan bebek olarak tanımlanmaktadır. Alman porselen geleneğinde önemli bir yere sahip olan bu bebekler, 18. ve 19. yüzyılda karakteristik görünümlerine göre kategorize edilmiştir. Bu konuda yapılan araştırmalarda gruplandırmalar çeşitlenmektedir. Ancak temelde dört başlıkta gruplanarak incelenmiştir.

2. PORSELEN BEBEK ÇEŞİTLERİ

2.1. Çin Bebekler

Literatürde geçen ismi ile Çin Bebekler, karakteristik bir görünüme sahip olan, yetişkin kadın figürleridir. Bebeklerin yüzleri, sıklıkla pembe veya ten rengine dekore edilmiş, bazı bölümleri veya tamamı porselen malzemenin kökeninin Çin olmasından kaynaklanmaktadır. Yalnız bu terim, özellikle tamamı sırlanmış bebekleri tanımlar. Tipik bir Çin Bebek, modellenerek kalıplanmakta ve döküm yöntemi ile üretilmektedir. Sadece baş ve omuzdan oluşan bu bebeklerin; gövdesi, kolları ve bacakları deri veya tekstilden oluşturulmaktadır. (Resim 4-5-6). Resim 5'de Çin Bebeğinin çocuk oyuncağı olarak da kullanıldığı belgelenmektedir. Meissen KPM'de üretilmiş olan ilk Çin Bebeği 1836 yılına tarihlendirilmiştir ve bu yıldan itibaren üretilen tüm bebekler genellikle üretildiği fabrika tarafından mühürlenmiştir.

Resim 4.

Resim 5.

Resim 6.

2.2. Nanking Nankeen Bebekler

Nanking Nankeen Bebekler görünüm olarak tıpkı Çin Bebekleri'ne benzemektedir. Ancak bebeklerin yapımında kullanılan porselenin kalitesi düşük tutulmuş, gövdeleri ucuz bir materyal olan pamuklu kumaşın talaşla doldurulmasıyla oluşturulmuştur. Nanking'lerin yüz dekorları oldukça özensizdir. 1860-1900 yılları arasında marketlerde yerini alan bu bebeklerin yurtdışına ihracatı bile yapılmıştır (Resim 7-8).

Resim 7.

Resim 8.

2.3. Parian Porselen Bebekler

Parian Porselen kelimesi Yunanistan'ın Paros adasına özgü olan saf mermerden ismini almıştır. Parian bebeklerinin pürüzsüz ve mat yüzeyi, Paros'un özel beyaz mermerini anımsatmaktadır. Parian'ların diğer bebeklerden ayıran en karakteristik özelliği; beyaz porselen kilinin sırlanmamış ve mat olmasıdır. Bu matlık, bebeğin yüzüne daha gerçekçi bir ifade katmaktadır. Parian Porselen Bebekler'in kolları ve bacakları porselen, deri veya tekstilden oluşturulmaktadır. Gözler, sıklıkla cam malzemeden yapılır ya da nadiren dekor boyası ile renklendirilir. Bebeklerin saç renkleri genellikle sarı; modelleri tipik ve kendine özgüdür (Resim 9-10). Bu bebekler, Konigliche Porselen Meissen (KPM) ile birlikte 1860-1880 yılları arasında Almanya fabrikalarında üretilmiştir. Bu fabrikalar arasında Alt, Beck & Gottschalck, Simon & Halbig, Grafenhein, Limbach Porselen, Kestner & Co (Resim 13-14) gibi önemli porselen firmaları sayılabilir.

Resim 9.

Resim 10.

2.4. Bisküvi Bebekler

Gerçek insan yüzüne çok yakın olan etkileri ile 1900’lü yılların başında üretilmeye başlanmıştır. Bu bebeklere bisküvi denilmesinin sebebi sırlanmamış olmasıdır. Parian Porselen Bebekler’de olduğu gibi mat bir yüzeye sahiplerdir ancak Parian’dan farklı olarak gerçekçi görünüşleri oldukça şaşırtıcıdır. Gözler çoğunlukla camdan üretilmiş, saçlar ise sentetik peruk kullanılarak oluşturulmuştur. Bu bebekler sıklıkla Almanya’nın Thuringia Bölgesi’nde bulunan Sonneberg Kasabası’nda üretilmişlerdir. Bu kasaba, ülkenin oyuncak endüstrisinin merkezi olarak kabul edilmiştir. Alman oyuncak endüstrinin en önemli isimleri arasında sayılan Cuno & Otto Dolls firması; Simon & Halbig (Resim 16), Ernst & Gebrüder Heubach, Limbach ve Armand Marseille (Resim 11-12-15) gibi önemli porselen bebek üreticilerinin işbirliği ile tüm Avrupa’ya bisküvi bebeklerin ihracatını yapmıştır. 1900’lerin ortalarına doğru popülerleşen Bisküvi Bebekler, Sonneberg’te ülkenin oyuncak geleneğini belgeleyen “Alman Oyuncak Müzesi”nde süresiz olarak sergilenmektedir.

Resim 11.

Resim 12.

Resim 13.

Resim 14.

Resim 15.

Resim 16.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması yapılarak, doküman incelemesi metoduyla veriler elde edilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Porselen bebek yapımının gelişimini ortaya koymak, ülkemizde gelişmemiş olan bu geleneğe ve sektöre elde edilen bilgiler doğrultusunda katkı sağlamak bu araştırmanın öncelikli hedefidir. Ayrıca bu tema çerçevesinde yapılacak olan yeni araştırmalara kaynak ve çıkış noktası ekseninde temel oluşturacağı düşüncesi, porselen bebek yapımının tarihsel sürecini ve bu temaya odaklanmanın önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sınırlılıklar

Araştırma; Almanya'da porselen bebek üretiminin 1800'li yılların başından 1930'lu yıllara kadar olan tarihsel süreci ile sınırlıdır.

4. SONUÇ

Dünya oyuncak tarihinde önemli bir yere sahip olan Alman porselen bebekleri, 1950'lerden günümüze kadar, sürekli çeşitlenen modelleri ile hem çocukların hem de yetişkinlerin ilgi ve beğenisini kazanmıştır. Oyuncak tasarımcıları; bu bebeklerin, sektörün en iyi ürünlerinden olduğu görüşünde birleşmektedir. Batı'da oyuncak müzelerinin önemli parçaları arasında yer alan bu bebeklerin modern üretimlerinin satışının yapıldığı şık butiklere rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra bu konu ile ilgili bir eğitim ve hobi sektörü de gelişmiştir. Bu sektör, hazır porselen bebek kalıpları üreterek, hobi kurslarına satışını yapmaktadır. Bunun yanı sıra bir porselen bebeği oluştururken gerekli olan göz, saç, kirpik, peruk, gövde, kostüm ve benzeri gibi tüm detaylar da aynı firmalardan edinilebilmektedir.

Porselen bebek kurslarında eğitim veren kişiler, kursiyerlerine kalıplardan porselen bebeklerin dökümelerini almayı ve sonrasında dekor yöntemleriyle renklendirmeyi öğretmektedirler. Eğitimin sonunda her bir kursiyer; kendi emeği ve beğenisi ile ortaya çıkarmış olduğu porselen bebeğine sahip olmaktadır. Daha profesyonel kurslarda ise seramik alanında yetkin kişiler, kursiyerlerine kendi bebeklerini modelleyerek kalıplama imkânı da sunmaktadır. Öğrenciler, oldukça uzun soluklu bir süreci içeren bu eğitim periyodunun sonunda özgün, tamamen kişiye özgü porselen bebeklerinin üretimini ve satışını yapabilmektedir. Porselen bebekler günümüzde hala popülerliğini sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

CIESLIK, Jurgen & Marianne. *German Doll Encyclopedia 1800-1839*, Hobby House Press Inc.,1985

ÇAKIR, Feyza. *Kemik Porselen Üretiminin İncelenmesi, Sanatsal Çalışmalarda Uygulanabilirliğinin Araştırılması ve Estetik Niteliklerinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004

COOPER, Emmanuel. *Ten Thousand Years Of Pottery*, Forth Editions British Museum Press and University of Pensilyvania Press, Philadelphia, 2000

COLEMAN. *The Collector Encyclopedia of Dolls Vol.2*, Crown Publishers,1986

KROMBHOLZ, Garham Krombholz. *German Porcelain Dolls*, Hobby House Press Inc. 2002

RICHTER, Lydia. *China, Parian&Bisque German Dolls*, Hobby House Press Inc.1993

RESİM KAYNAKLARI

Resim 1. Meissen Porcelain Serveware, Ceramics, Silver and Glass, 1stdibs.com/furniture/dining-entertaining/porcelain/meissen-lovely-rococo-figurine.

(Erişim Tarihi : 5 Kasım 2016)

Resim 2-3. “Composition Doll Marks” www.dollreference.com/

(Erişim Tarihi: 9 Kasım 2016)

Resim 4-5-6-7-8-9-10. KROMBHOLZ, Garham. *German Porcelain Dolls*. Hobby House Press Inc., 2002.

Resim 11-12-13-14-15-16. RICHTER, Lydia. *China, Parian&Bisque German Dolls*, Hobby House Press Inc.1993